

Boekbesprekingen

Robert W. Shields, A cure of delinquents; the treatment of maladjustment. Heineman, London etc., 1962, 190 pag.

Enthusiast en uitermate deskundig vertelt Dr. Shields over zijn ervaringen bij de behandeling van aanpassingsmoeilijkheden van jongens, voornamelijk ook jeugdige delinquenten, in Bredingshurst School te Peckham, een voorstad van London.

De school is indertijd opgericht door de London Courty Council, een orgaan dat reeds lang een open oog toonde voor alle nieuwe mogelijkheden van de moderne therapeutische aanpak ter zake van delinquentie. De school heeft geheel en al een experimentele aanpak, met een volledige therapeutische stafbezetting waarvoor Dr. Shields de verantwoordelijkheid droeg. Een der belangrijkste uitgangspunten voor de op de school beproefde therapie vormde de gedachte dat de delinquentie slechts een klein deel is van de emotionele gestoordheid van de jongens. Een tweede even belangrijke gedachte was dat delinquent gedrag veelal een noodzakelijke fase is in de psychische ontwikkeling die de jongen moet doormaken om van zijn emotionele gestoordheid af te raken. Nu valt het te begrijpen dat de staf van de school bij het aannemelijk maken van deze uitgangspunten weinig moeite heeft gehad met andere therapeuten en criminologen in het algemeen, maar des te meer moeite wanneer ze deze gedachten begrijpelijk wilden maken bij de magistraten. Zelfs de kinderrechter zal er moeite mee hebben omdat hij zich toch mede verantwoordelijk meent te achten voor de veiligheid der burgers in de samenleving. Uitvoering is Shields er op in gegaan hoe deze hier mogelijke spanningen doorbroken kunnen worden. Het is voor de therapeut natuurlijk van het eerste belang dat hij voor zijn voorstellen een categorie vindt die past in het denken van de magistraten. Indien er een niet al te ernstig feit is gepleegd door de jongen die onder behandeling verkeert, b.v. een diefstallerje bij de Hema, en de therapeut wil de medewerking verkrijgen van de magistraat, dan is er wel een dergelijke categorie. De magistraat is immers altijd wel bereid om de jongen „nog een kans te geven” en hij wil dit zelfs wel bij herhaling doen indien hij een

vriendelijk man is. Indien het echter om zo mogelijk ernstiger feiten gaat dan zal het moeilijker zijn om de magistraat te weerhouden de therapie te onderbreken en de jongen naar een gesloten inrichting te zenden. De therapeut moet dan, wil hij zijn werk niet abrupt onderbroken zien door de magistraat, deze de overtuiging bijbrengen dat een volledige therapie voor samenleving en delinquent het beste is en hij moet de magistraat vertrouwen geven in de therapie. Tenslotte moet de therapeut ook nog de bestaande stereotype denkwijzen over gestoordheid, die bij de magistratuur bestaan, doorbreken. De juristen denken nog veelal dat een delinquent die op het moment van de daad beseft dat hetgeen hij deed verkeerd was, toerekenbaar is en indien hij dit niet beseftte, gestoord is. Dit criterium is natuurlijk niet alleen irreal maar bovendien voor de therapeut onbruikbaar.

Het boek vormt een grote verrijking voor de kennis omtrent de klinische benadering van jeugdige delinquenten.

H. BIANCHI

Leon Radzinowicz, In search of criminology; Heineman, London etc., 1962, 254 pag.

Het boek van Leon Radzinowicz, die hoogleraar in de criminologie in Cambridge is en directeur van het criminologische instituut aldaar, vormt een poging om informatie in brede zin te geven over het reilen en zeilen der criminologie in deze wereld. Hij vertelt in aangepaste stijl over het ontstaan der eerste criminologische instituten in Italië en Oostenrijk en over derzelve verdere lotgevallen. Aangezien Prof. Radzinowicz een vriendelijk man is, vertelt hij net als Pickwick alleen maar aardige dingen over de mensen van vroeger en tegenwoordig. Bij de beschrijving van de criminologie in Duitsland huppelt hij vrolijk heen over de periode van 1933-1945 toen aldaar de criminologie zich prostitueerde aan de machthebbers. De meest vooraanstaande criminoloog uit die Duitse periode, Franz Exner krijgt herhaaldelijk een pluim op de hoed wegens zijn vele voortreffelijkheden. Dat dezelfde Exner de Hitlerjugend en het Nazirégime prees wegens hun preventieve waarde voor de criminaliteit

vertelt Radzinowicz niet, want dat zou zo on aardig zijn. Bonger prijst hij trouwens ook als een groot fervent geleerde maar wel steekt hij dan tweemaal de wijsvinger waarschuwend omhoog want Bonger was Marxist. En dit moet de burgerij toch weten.

De informatie die Radzinowicz over de insti- tuten, het onderwijs en de research geeft is wat ongelijk verdeeld. Figuren in kleine landen van wie nooit een sterveling heeft gehoord, krijgen een uitvoerige bespreking omdat Radzinowicz het niet aardig zou vinden als de kleine landen werden voorbij gegaan. De grote landen komen er dan ook iets bekaaid af. Men heeft uiter- aard de neiging om bij al deze informatie even te zien wat hij over ons eigen land vertelt, al was het alleen maar om na te gaan of het klopt. Het jaartal van Bonger's antwoord op de prijs- vraag wordt foutief gegeven en een enkele do- cent wordt aan de verkeerde onderwijsinstelling geplaatst. Radzinowicz heeft zijn informaties verkregen door correspondentie met één of meer figuren uit het betreffende land. Zijn correspon- dent in Nederland was onder meer Prof. Kruyt. Terecht sluit Radzinowicz zich dan aan bij Kruyt's mening dat het zozeer te betreuren valt dat de sociologen in Nederland zich voor de criminologie niet interesseren, althans deze we- tenschap te weinig beoefenen. Hier en daar wijdt Radzinowicz zich aan de beoefening der crimi- nologie zelf en probeert enkele adviezen te ge- ven voor de toekomst. Ook hier breekt de Pick- wick in hem weer door want zijn adviezen be- staan uit gemeenplaatsen en „truïsmen”. We had- den dit boek niet meer nodig om te weten dat de criminoloog zich met vele wetenschappen op de hoogte moet houden.

Men voelt zich een beetje huiverig, na lezing, ten aanzien van de informatie die kennelijk op de voorkeuren van schrijver en diens correspon- denten berust. Het ware beter geweest om de vorm van een uitvoerige, objectieve almanak te kiezen.

H. BIANCHI

Erving Goffman, The presentation of self in everyday life, Doubleday Anchor Books, New York, 1959, 255 blz.

Verschillende leerlingen van Everett C. Hughes (vroeger hoogleraar te Chicago) hebben de sociologische literatuur verrijkt met sublieme studies van beroepen, zoals die van de con- cierge, jazz-musicus, apotheker, onderwijzer en taxichauffeur. Dit soort studies geven ons niet alleen inzicht in een belangrijk deel van de

sociale werkelijkheid, zij zijn voor de sociologie ook in methodisch opzicht van grote betekenis. Goffman, die na zijn opleiding in Toronto aan de Universiteit van Chicago promoveerde op een studie van het gemeenschapsleven van een van de Shetland eilanden, blijkt sterk door Hughes te zijn beïnvloed. Ook hij is getroffen door het „sociale drama” dat zich afspeelt tij- dens de werkzaamheden in beroepen waarin het dienstverlenende element overheerst. In de- ze beroepen is het object van de beroepsarbeid de mens, als „consumant” van de diensten van de beroepsoefenaar, met wie ontmoetingen es- sentieel zijn en onvermijdelijk zijn. Hier komt de mens als speler in aanraking met de mens als toeschouwer, zodat de vergelijking met het toneel zich opdringt: men geeft een bepaalde voorstelling van de eigen positie, die er op is gericht de ander in de eigen rol te doen ge- loven. Men „presenteert” zich zodanig, dat de ander voldoende informatie krijgt om begrip voor de rol te kunnen opbrengen. Alleen in dat geval hebben interactie en communicatie een bevredigend verloop. Soms staat daarbij de rol dermate op de voorgrond en de „self” op de achtergrond, dat de persoon van de roldra- ger geheel wordt uitgeschakeld. In dat geval spreekt Goffman van „non-person”, iemand van wie de toeschouwer vergeet dat er een mens schuil gaat achter het masker van de beroeps- rol. Verschillende dienstverlenende rollen brengen mee dat de dienstverlener wel op het toneel aanwezig moet zijn, maar dat men doet alsof hij er niet is: de butler, kelner, taxi- chauffeur en liftbediende, klassieke voorbeel- den van beroepsoefenaars tegenover wie men geen „front” behoeft op te houden.

De wijze waarop de dienstverlener zich zijn beroepsrol en de mens zich in het dagelijks leven aan de ander, met wie een ontmoeting plaats heeft, presenteert, kan echter slechts tot op zekere hoogte worden vergeleken met een toneelstuk. Op het toneel speelt de speler zijn rol zoals hij die heeft geleerd, met tegenspelers waarvan hij in de meeste gevallen de reacties kent. In het dagelijks leven moeten wij het zonde- der deze zekerheden stellen: men weet nooit precies hoe de ontmoete medemens zal reage- ren, omdat de ander bij directe interactie niet alleen toeschouwer is, maar ook handelend in- grijpt, hetgeen zijn — en tot op zekere hoogte ook het eigen — gedrag onvoorspelbaar maakt. Dit is ook volgens Goffman juist het boeiend- ste facet van het dagelijks leven, hoewel het aan

de andere kant een element van onzekerheid brengt, dat soms moeilijk te verdragen is.

De enige manier om tijdens de ontmoetings-situatie enige zekerheid te krijgen omtrent de gedragspatroon van de deelnemers aan de ontmoeting is zoveel mogelijk kennis te vergaren, die voor de situatie van belang is. Maar omdat diepere kennis van de ander achter front en masker verborgen blijft, zullen wij het meestal moeten doen met uiterlijkheden. Of, met de paradox van Goffman: hoe meer de individu wil weten van een werkelijkheid die niet waarneembaar is, des te meer hij zijn aandacht moet concentreren op uiterlijkheden. Het doel is een dusdanige definitie van de situatie, dat ieder der deelnemers een duidelijk oriënteringskader heeft, dat het mogelijk maakt de situatie in een herkenbare categorie te plaatsen en vroegere ervaringen te mobiliseren. Goffman heeft met zijn boek op briljante en overtuigende wijze aangetoond hoeveel er uit de studies van beroepen valt te leren. Vele beroepen, vooral die in de dienstverlenende sector, houden ons als het ware een spiegel voor, waarin wij, als wij kijken als Goffman, het dagelijks leven herkennen.

A. L. MOK

J. de Vries, Ontsloten poorten, vijftig jaren volksuniversiteit in Nederland (1913-1963); Bouwstenen-serie no. 46; Assen, 1963; 173 p.

De laatste jaren zijn rijk geweest aan jubilea van instellingen van volksontwikkeling. In 1959 vierde de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen haar 175e verjaardag, enige „volks-huizen” herdachten hun 50-70 jarig bestaan en nu wordt de rij gesloten door de volksuniversiteit, die in het begin dezer eeuw is voortgekomen uit het z.g. Toynbeewerk onder Amsterdamse Joodse arbeiders en het ontwikkelingswerk dat door S. R. Steinmetz in zijn Leidse studententijd met zoveel geestdrift ter hand was genomen ten behoeve van zijn geestelijk minder bedeelde stadgenoten. Beschavingsonderwijs aan volwassenen te verzorgen, zo luidde de doelstelling van de eerste, in 1913 opgerichte volksuniversiteit in Amsterdam. Allerlei invloeden waren daarbij in het spel: De Berlijnse Freie Hochschule, het Nuts-hogeronderwijs en de Engelse University Extension, al meende de auctor intellectualis dezer beweging in Nederland, Prof. Steinmetz, in 1933 nog dat ze ontstaan was uit zijn Leidse ervaringen en niets met vreemde gedachten te ma-

ken had. Het is de grote verdienste van de Vries dat hij juist *wel* heeft aangetoond van hoeveel betekenis buitenlandse initiatieven zijn geweest voor wat op vaderlandse bodem werd opgetrokken. Hij heeft zijn betoog onderbouwd met een gedegen documentatie waardoor het aan overtuigingskracht heeft gewonnen en waardoor het boek een vraagbaak is geworden voor allen die zich inzicht willen verwerven in de problematiek der cultuuroverdracht in het industriële tijdvak. De auteur geeft dan ook veel meer dan een gedenkschrift van de volksuniversiteit. In het eerste hoofdstuk schetst hij op boeiende wijze de sociale situatie van Nederland en Amsterdam in de jaren 60 van de vorige eeuw om vervolgens in te gaan op de media van cultuuroverdracht, op periodieken en kranten, op het onderwijs in het algemeen en het onderwijs aan volwassenen in het bijzonder. „De vergrote welvaart en de gestegen hygiëne boden een betere levenskans. De sterk toegenomen bevolking gaf aan het talent en genie een betere trefkans; een gunstiger rijpingskans vond zij in het onderwijs” (p. 25), met deze woorden tekent schr. op een treffende wijze het kenterende tij dier dagen, daarbij niet onvermeld latende dat toen van de Hilversumse fabrieksarbeiders nog 63 % analfabeet was (p. 14). Een uitnemend geschrift dat verdient gelezen te worden door allen die beter geïnformeerd willen zijn over het moeizame gissen en missen dat vooraf is gegaan aan de nog verre van volmaakte vormgeving der volksovoeding in onze tijd.

E. LOPES CARDOZO

Prof. dr. Nic. Perquin s.j.: Pedagogische psychologie van de middelbare scholier; Roermond-Maaseik, J. J. Romen & Zonen, 1962, 173 p.

Dit boek verdient het, met meer dan een enkele zin in een sociologisch tijdschrift gereleveerd te worden. Niet alleen *immers vraagt schr. in zijn voorwoord om kritische beschouwingen o.m. van sociologen, ook de inhoud van het boek geeft meer dan de titel doet verwachten*. Perquin bepaalt zijn plaats t.o.v. de sociologie (p. 27-28) en o.m. worden hoofdstukken gewijd aan de middelbare scholier tegen de achtergrond van het gezin resp. de maatschappelijke situatie en aan de middelbare school in het licht van deze tijd (hoofdstukken 9 t.m. 11).

De inhoud dezer hoofdstukken is uiteraard niet zonder relatie tot de plaatsbepaling van de

schrijver. Deze is niet mis te verstaan: „Met name is het geboden, dat men binnen de grenzen van het pedagogisch onderzoek blijft. De verleiding is n.l. groot om zich bijv. aan sociologische conclusies te wagen, die wellicht een mooie intuïtie verraden, maar die tenslotte toch niet wetenschappelijk verantwoord zijn” (p. 28). Problematischer is het echter, uit een passus op de vorige pagina mogelijkwijze te kunnen lezen, dat schr. de grootste bijdrage van de sociologie in haar onderzoekstechnieken zou zien gelegen. Men kan zich hier niet geheel aan de indruk onttrekken, dat schr. — anders gericht als hij is — de waarde van sampling en statistische verificatie, ook bij een speciale richting van *zuiver pedagogisch* (of wil men, onderwijs)onderzoek zonder voldoende rationele basis wegwerpt.

Het hoofdstuk over „de middelbare school in het licht van deze tijd” moge een sociologische titel hebben (en daardoor opvallen in een werk van een zo andere strekking), eigenlijke positieve sociologie komt er niet aan te pas (terwijl toch een werkje als „Die Schule im Wandel der Gesellschaft” van Ernst Lichtenstein hem puntig gelijkgerichte feiten had kunnen verstrekken). Dit zal welbewust geschied zijn; overigens is de tekst zelf over contactverlies en pogingen tot contactherstel tussen leerling en middelbare school belangwekkend. Zulks kan men van de andere vermelde „sociale” hoofdstukken niet zozeer zeggen, doch het is vermoedelijk een gevolg van het feit, dat schr. typisch een inleidend werk wilde leveren, dat ook ouders zou aanspreken. Toch had met name ook het gezin in deze tijd wellicht het sociologische aspect naast het affectietype meer aandacht verdiend. Is schr. hier te bescheiden geweest?

Voor het overige is het een boeiend geschreven werk, dat zijn plaats naast de andere boeken van de schr. wel zal veroveren. Voor sociologen is het ook daarom interessant, dat het veel sterker tot een integratie komt tussen filosofische anthropologie en eigenlijke vaktheorie, iets, waaraan de sociologie — ondanks pogingen — nog te weinig toe komt.

L. TURKSMA

Prof. dr. S. Strasser: Opvoedingswetenschap en opvoedingswijsheid; Nijmeegse bijdragen tot de opvoedkunde en haar grensgebieden, nr. 1; 's-Hertogenbosch, 1963, L. C. G. Malmberg, 117 p.

Dit is een bijzonder modern en degelijk boek

over de aard van het wetenschappelijk karakter der opvoedkunde. Onder invloed van Heidegger en de fenomenologische benaderingswijze analyseert de schr. een aantal punten uit pedagogische standaardwerken, met name Litts Führen oder Wachsenlassen en Flitners Allgemeine Pädagogik. Het is plezierig te bespreken, dat nu zo langzamerhand ook in Europa bij een werk als dit de sociologie ter sprake komt.

Weliswaar geschiedt dat op één plaats nog niet zo geslaagd (p. 79) waar schr. impliceert als zou de sociologie nog steeds uit „zijn” tot „behoren” willen concluderen, maar aan de andere kant komen sociologen ook vaak slechts uit dit dilemma door te stellen dat ze hun oordeel niet als socioloog geven.

Op enkele andere plaatsen raakt de schr. een essentieel punt, n.l. waar hij (p. 43 en p. 87) de in de sociologie wel aangetroffen gelijkstelling van opvoeding (althans „education”) en cultuuroverdracht laakt. Dat hiermee de werkelijk menselijke kant nog niet wordt geraakt, zoals schr. in navolging van Flitner stelt, zal iedere socioloog beamen. Moeilijker wordt het, wanneer schr. een eenzijdige cultuuroverdracht vernieuwing doet verhinderen en uitmonden in een traditionalistische maatschappij. Zo bedoelt natuurlijk geen socioloog het, maar toch is het uiterst nuttig, langs deze weg er eens ten principale op gewezen te worden, dat cultuuroverdracht altijd cultuurverandering in zich bergt.

L. TURKSMA

Dr. Hans P. Dreitzel: Elitebegriff und Sozialstruktur. Eine soziologische Begriffsanalyse. Göttinger Abhandlungen zur Soziologie (h.g. von Prof. Dr. H. Plessner) Band 6. Ferdinand Enke Verlag Stuttgart 1962. VIII + 163 S. In een bespreking van het boek van Urse Jaeggi over de elite (M. en M. 1961 blz. 325/6) hebben we indertijd geklaagd over de ahistorische benadering van het onderwerp, die ontstaat door de eenzijdige bepaling van het elite —, begrip door machtsrelaties. Dit bezwaar wordt ook door Dreitzel aangevoerd. Zijn boek kan als tegenhanger van Jaeggi's studie worden beschouwd, want de schrijver ziet het als zijn taak om aan te tonen, dat het elite-begrip als een historische categorie gezien moet worden, wier analyse bepaalde structuren, ontwikkelingen en tendenties in de moderne maatschappij zichtbaar kan maken. Een ander verschil is, dat het onderwerp van Dreitzel niet door de elite-

theorieën wordt gevormd, maar door het elite-begrip. Zijn studie is een begripsanalyse. Ze valt uiteen in twee delen: in het eerste wordt de historische dimensie van het elite-begrip nagegaan en in het tweede de sociologische reikwijdte.

Volgens de schrijver staan de sociologische begripsanalyse vooral twee wegen open, t.w. fenomenologisch denken en ideaaltypisch denken.

Het blijft niet alleen de vraag, of dit de enige mogelijkheden zijn, maar zelfs of het bruikbare mogelijkheden zijn. Waarbij men zich dan verder nog kan afvragen of het überhaupt alternatieven zijn. We hoeven daarbij nog niet eens zo ver te gaan als Dreitzels leermeester Plessner, die beide eens in een publicatie in dit blad, die Dreitzel ondanks zijn grote literatuurkennis niet schijnt te kennen, heeft gelijk gesteld (Sociologie en Anthropologie, M. en M. sept. 1950).

Dreitzel onderscheidt in het elite-begrip drie elementen: een utopisch, een ideologisch en een qualificatorisch element. Bij het utopisch element wordt o.a. ingegaan op de saint-simonisten, die de eerste moderne elite-theorie ontwikkeld hebben. Bij het ideologisch element komen de nazistische en communistische elite-theorieën aan de orde. In de eerstgenoemde kunnen drie elementen onderscheiden worden: de scherpe scheiding tussen massa en elite, het begrip ras en het leidersbeginsel. Dreitzel vestigt de aandacht op twee bronnen van de nazistische elitetheorie: de jeugdbeweging en een aantal conservatieve en pre-fascistische theoretici en literaten, van wie speciaal Hans Freyer en Ernst Jünger genoemd dienen te worden. Tenslotte wordt ingegaan op het qualificatorische element, waarbij vooral aandacht wordt geschonken aan de toename van de elite in de massa-democratie.

Het elite-begrip is niet een instrumenteel begrip, maar een historisch begrip, of zoals Dreitzel het noemt, een „perspectivisch” begrip, van toepassing op de industriële maatschappij, waarmee ze tegelijk is ontstaan. De schrijver poneert de stelling, dat het elite-begrip een centrale categorie is voor een theorie van de industriële maatschappij.

In het begrip elite komt een kenmerkend aspect van de huidige sociale structuur tot uiting, n.l. het prestatie-beginsel als voornaamste selectie-criterium. Op deze problematiek wordt in het tweede deel van het boek uitvoerig ingegaan. Dreitzel definieert daarbij het begrip elite als

volgt: „Eine Elite bilden diejenigen Inhaber der Spitzenpositionen in einer Gruppe, Organisation oder Institution die auf Grund einer wesentlich an dem (persönlichen) Leistungswissen orientierenden Auslese in diese Positionen gelangt sind, und die kraft ihrer Positions-Rolle die Macht oder den Einfluss haben, über ihre Gruppenbelange hinaus zur Erhaltung oder Veränderung der Sozialstruktur und der sie tragenden Normen unmittelbar beizutragen, oder die auf Grund ihres Prestiges eine Vorbildrolle spielen können, die über ihre Gruppe hinaus das Verhalten anderer normativ mitbestimmt.” (S. 71.)

In aansluiting hierop behandelt de schrijver o.m. de institutionalisering der selectie, de vormen der selectie, mobiliteits- en circulatie-processen, leidingfunctie en voorbeeldrol. De titel van het boek, elite-begrip en sociale structuur, dekt de inhoud dan ook beter dan de ondertitel, die slechts spreekt van een begripsanalyse.

B. C. VAN HOUTEN

David J. Pittman, Charles R. Snyder, Society, Culture and Drinking Patterns, John Wiley & Sons, New York, 1962, 616 blz.

Men kan zich afvragen wat de functionele rechtvaardiging is van de collectieve opstellen-bundels die de sociologische boekenmarkt in de V.S. meer en meer schijnen te beheersen. Naast hun economische functie (elke schrijver is nu de beste propagator voor zijn boek — 40 schrijvers van een enkel boek zullen dan zeker het ontstaan van een grote lezerskring bevorderen!) hebben deze uitgaven ook een positieve functie voor de wetenschap zelf, die wellicht het dichts bij die van de wetenschappelijke congressen ligt. In een goed geval maakt een dergelijke compilatie brede kringen van lezers attent op de vorderingen van de wetenschap op nieuwe of tot dusverre niet voldoende bekende gebieden.

Het boek van Pittman en Snyder behoort o.i. tot dergelijke gelukkige uitzonderingen en onderscheidt zich van de vele, elkaar beconcurrerende en zich herhalende opstellen op andere gebieden. Er is, om te beginnen, een zekere eenheid en logische structuur van opzet. Het boek bestaat uit niet minder dan 35 hoofdstukken, die echter door twaalf korte samenvattingen van de beide redacteuren zijn ingeleid. Duidelijk verschil is gemaakt tussen de sociologie van het drinken van alcoholica (de eerste 300 blz.) en die van het alcoholisme. De lezer

maakt eerst kennis met de functie van het drinken bij de onontwikkelde volkeren om daarna zijn aandacht aan de moderne maatschappij te wijden: de positieve en de negatieve aspecten van de alcohol, die enerzijds de spanningen vermindert en contacten bevordert in onze individualiserende samenleving en anderzijds het prestatie-niveau verlaagt dat nodig is om zich te handhaven. De invloed van maatschappelijke gelaagdheid, van sexe-rol, van leeftijd en godsdienst worden achtereenvolgens besproken aan de hand van recente onderzoeken en gegevens.

Het alcoholisme dat het onderwerp vormt van Deel II is volgens één definitie „a chronic disease manifested by repeated implicative drinking so as to cause injury to the drinker's health or to his social or economic functioning” (316). De sterfte aan levercirrhose is hiermee verbonden en kan als een „indicator” worden gebruikt.

Met behulp van deze indicator komt dan b.v. J. R. Seeley tot de merkwaardige conclusie dat het alcoholisme een functie is van de bevolkingsdichtheid (deze zou niet minder dan 64% verklaren van de variantie tussen de staten en 91 % van variantie in de loop der tijd gemeten.) Andere studies trachten Jellinek's symptomatologie empirisch te valideren (Harrison M. Trice en J. R. Wahl), de invloed van de ongelukkige jeugd (de z.g. „problem children”), de zelfmoord, de misdaad (D. J. Pittman zelf) en vele andere. Raph J. Connor concludeert dat de alcoholici eerder gekenmerkt zijn door gebrek aan pregnante structuur van het zelf-concept dan door een bepaalde karaktertrek of persoonlijkheidskenmerk. Ook aan de praktische problemen van het alcohol-vraagstuk is aandacht geschonken; het hoofdstuk over Alcoholics Anonymous is van de hand van Robert F. Bales, ons beter bekend door zijn studie van kleine groepen.

Het tweede criterium, de nieuwigheid van de bijdragen, brengt ons eveneens tot een positieve conclusie. Alhoewel vele van de bijdragen in het uitstekend gespecialiseerde *Quarterly Journal of Studies on Alcohol* verschenen, zijn er o.a. excerpten uit een tiental in Europa niet gemakkelijk bereikbare boeken en overdrukken van artikelen uit de Amerikaanse sociologische reviews. Hiernaast bevat het boek echter ook vele originele bijdragen, speciaal hiervoor geschreven.

De Europese schrijvers zijn niet al te sterk tegenwoordigd, de studie van Ketil Bruun in

Finland vormt een uitzondering; wel wordt het drinken in Ierland uitvoerig, dat in Frankrijk of Italië nu en dan behandeld.

Een andere kritische noot betreft de vraag of de wetenschap niet gediend zou worden indien men in plaats van de invloed van sexe, leeftijd, godsdienst, bevolkingsdichtheid, enz. afzonderlijk te behandelen, al deze factoren in een groter onderzoek betrok, teneinde de interverinerende variabelen te kunnen isoleren.

Al met al zal het boek zeker zijn weg vinden in de kringen van maatschappelijke werkers, van mensen die beroepshalve met de alcohol te maken hebben en van de sociologen die naast hun specialisatie op hun eigen werkgebied de ontwikkeling van eigen vak op de belangrijkste domeinen trachten te volgen: het geeft een goed overzicht van de sociologische bijdrage tot het alcoholvraagstuk.

I. GADOUREK

P. Heintz, Einführung in die soziologische Theorie, Stuttgart 1962, 275 pag.

Dit boek is een verzameling van colleges, die de schrijver aan postgraduate studenten heeft gegeven tijdens een verblijf in Latijns Amerika als UNESCO-expert. Hij wil in dit leerboek de sociologische theorie niet introduceren via een behandeling van centrale begrippen of van fundamentele ideeën, maar met behulp van een aantal gebieden, waarvoor volgens hem middle-range theorieën bestaan. Op zichzelf is dat best mogelijk. Aan het gevaar echter, dat het resultaat weinig meer wordt dan een losse bundeling van onderling weinig samenhang vertonende opstellen, is Heintz bepaald niet geheel ontkomen.

De eerste drie hoofdstukken zou men kunnen beschouwen als handelend over structuur en dynamiek van onze samenleving. Zij gaan over respectievelijk: macht en prestige, de mode als maatschappelijk verschijnsel en de migratie van het platteland naar de stad. Het over macht naar voren gebrachte beperkt zich voornamelijk tot de macht van een individu als bekleeder van een bepaalde maatschappelijke positie. Sociologisch eveneens relevante verschijnselen zoals door de belangengroeperingen bezeten of uitgeoefende macht komen daarbij nauwelijks aan bod. Ook het hoofdstuk over de migratie naar de stad laat een wat onplezierige nasmaak achter. Er wordt veel geconstateerd, maar systematische analyse en pogingen tot verklaring van de gesignaleerde verschijnselen zoekt men als regel tevergeefs.

In de twee volgende hoofdstukken worden de

technische vooruitgang en het cultureel conflict ter discussie gesteld. Kennelijk is de schrijver daarmee op het terrein beland, waarop hij specialist is. Het betoog wint in vergelijking met het voorgaande aan niveau, en wordt minder een droge aaneenrijging van vrij algemeen bekende feiten en vermoedens.

De hoofdstukken zes tot en met negen zou men als derde groep van onderwerpen kunnen zien. Zij handelen over feodale overblijfselen in de burgerlijke samenleving, het primitieve recht en de samenhang van de samenleving, bureaucratie in de moderne samenleving en tenslotte over de moderne, complexe samenleving. Het is ongetwijfeld een goede gedachte, een inleiding tot de sociologische theorie niet te beperken tot een behandeling van onderwerpen uit onze westerse samenleving. Zeker wanneer het betoog in eerste instantie bedoeld is voor een Latijns-Amerikaans gehoor.

Een minder goede gedachte is het, om in een hoofdstuk over bureaucratie niet duidelijk te vertellen, wat men onder dit verschijnsel verstaat.

Het boek besluit met een viertal hoofdstukken over losse onderwerpen. Achtereenvolgens komen ter sprake het moderne gezin, de marginale mens, de middle classes en de jeugdcriminaliteit. Vooral de behandeling van de marginale mens is vrij ongenueanceerd en vlak. Niet elk cultureel pluralisme van individuen en groepen immers levert conflicten op.

In zijn bedoeling, een inleiding tot de sociologische theorie te geven, is dit boek niet geslaagd. Voor een verwerkelijking van die doelstelling is meer nodig dan een reeks weinig samenhangende verhandelingen, die bovendien onderling nog vrij sterk in niveau verschillen. Het gebrek aan systematiek zou men Heintz nog wel kunnen vergeven, wanneer het boek een aaneenrijging van geïnspireerde uitlatingen vormde. Een dergelijke publicatie kan een warboel zijn, maar verder als een verfrissende douche werken en als zodanig prettig aan doen. Maar helaas, het boek „sprankelt” vrijwel nergens.

H. A. BECKER.

Alfred Marrow, Changing patterns of prejudice, Chilton Company, Philadelphia, 1962, 271 blz. De titel van Alfred Marrow's nieuwste boek: "Changing patterns of prejudice", kan gemakkelijk het misverstand wekken dat de auteur ons een beschrijving wil geven van structurele wijzigingen die zich in de V.S. op het gebied van het vooroordeel voordoen. Een nadere kennis-

making met het boek leert ons echter dat de vorm "changing" hier als een transitivum is gebruikt en dat het de bedoeling is geweest aan te geven hoe, in concreto, verschillende vormen van vooroordeel konden worden beïnvloed en de relaties tussen ethnische minderheidsgroepen konden worden verbeterd. In feite geeft het boek een beschrijving van de werkzaamheden van de New York City Commission on Intergroup Relations, welke commissie zich sedert 1955 in opdracht van de stad New York wijdt aan de moeilijke en ondankbare taak van het vinden en toepassen van middelen die de spanningen tussen verschillende bevolkingsgroepen kunnen verminderen.

Dr. Marrow, die gedurende lange tijd van deze commissie het voorzitterschap vervulde, blijkt in dit boek een goed voor zijn taak berekend man te zijn. Als oud-leerling en medewerker van Kurt Lewin had hij hier de gelegenheid de theoretische opvattingen van zijn leermeester in praktijk te brengen.

Het voorwoord van het boek kondigt ons dan ook reeds aan dat men in de tekst geen gemakkelijke en vage kreten (no shallow and facile slogans) zal vinden, maar een kritische analyse van de ervaringen van een uitzonderlijk begaafd man die, aan het hoofd staande van een groep community leaders, een poging doet de burgers van zijn stad te helpen met het hanteren van een van Amerika's ingewikkeldste problemen, het probleem van de rassenwaan.

Toch moet het ons van het hart dat veel van de aanbevelingen die door dr. Marrow aan de hand worden gedaan ons weliswaar niet goedkoop, maar toch wel wat globaal aandoen. In het bijzonder vijf procedures worden aanbevolen die het, naar de mening van de auteur, ook elders wel goed zullen doen:

1. Het samenbrengen der partijen (in een rassenconflict) in een onderlinge discussie, met het doel op deze wijze tot overeenstemming te geraken.
  2. Het onderhandelen met de partijen om hen te bewegen bepaalde uitingen van rassendiscriminatie te beëindigen.
  3. Het gebruik van massa-communicatiemiddelen.
  4. Het doen van een beroep op de mogelijkheden die wetgeving en rechtspraak bieden.
  5. Het organiseren van voorlichtingscampagnes teneinde het publiek vertrouwd te maken met voorzieningen op het betrokken terrein (zoals b.v. de Fair Housing Law).
- Dr. Marrow is zo bescheiden te erkennen dat

deze procedures niet door hem of door zijn commissie zijn uitgevonden. Wij menen dat inderdaad, ook zonder de achtergrond van theoriën als die van de groepsdynamica, lieden met gezond verstand veel van wat door de auteur wordt voorgestaan reeds lang in praktijk hebben gebracht, zij het dan veelal minder methodisch en in veel gevallen misschien ook met minder succes.

Wat het boek voor ons vooral waardevol maakte is echter de zeer leesbare en soms zelfs boeiende beschrijving die dr. Marrow van zijn ervaringen geeft. Het is op dit terrein nu eenmaal niet mogelijk een aantal gedetailleerde recepten te schrijven die onder alle omstandigheden vruchtbaar toegepast kunnen worden. Het meest instructief blijkt te zijn lering te trekken uit het vallen en opstaan van zichzelf en anderen.

J. WEIMA

Open ondernemerschap, de groei van de onderneming en het vennootschapsrecht. Rapport van de Prof. Mr. B. M. Teldersstichting. Uitgever Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1962.

De Teldersstichting, het liberale studiecentrum, heeft met de publikatie van „Open ondernemerschap” een greep gedaan naar een onderling samenhangend en veel omvattend complex van vraagstukken, die gezamenlijk tot de kern van onze sociaal economische orde kunnen worden gerekend. Een groot deel van de problematiek, verbonden aan de voor de westerse wereld specifieke vorm van de ondernemingsgewijs georganiseerde productie- en distributiehouding, wordt in dit rapport ter tafel gebracht en aan een systematisch onderzoek onderworpen. Het boek omvat twee gedeeltes. Het eerste gedeelte geeft een omschrijving van het karakter van de moderne onderneming, haar groei, de ontwikkeling van haar belangrijkste rechtsvorm: de naamloze vennootschap, de doeleinden van de onderneming en de financiering. Tevens wordt in dit gedeelte een overzicht gegeven van de problemen, verbonden aan de verhouding tussen onderneming en werknemers en de zich daarvoor presenterende oplossingen.

Hetzelfde wordt gedaan voor de verhoudingen tussen ondernemingen en overheid.

Het tweede gedeelte richt zich op een min of meer afzonderlijk deelcomplex van vraagstukken, namelijk met betrekking tot het vennootschapsrecht. Ook bij deze vaak technisch-juridische beschouwingen springen problemen van grote maatschappelijke betekenis naar voren,

zoals de winstdeling, het belastingstelsel, de publiciteit over en het toezicht op de naamloze vennootschappen.

In deze tweeledige opzet is het rapport enigszins als een pendant te beschouwen op het in 1959 verschenen rapport van de Dr. Wiardi Beckman Stichting over „De hervorming van de onderneming”. Eigenlijk moet men deze liberale studie als een rechtstreeks antwoord beschouwen op de socialistische uitdaging van de Wiardi Beckman Stichting, ofschoon het rapport van de Teldersstichting ook ingaat op recente voorstellen op vennootschapgebied, welke met name uit katholieke en protestants-christelijke hoek zijn geëmaneerde.

In zijn ambitieuze opzet grijpt „Open ondernemerschap” naar zoveel onderwerpen dat men het boek bijna als een vademecum voor vraagstukken met betrekking tot de ondernemingsvorm kan beschouwen. Gelukkig is het echter heel wat leesbaarder dan een vademecum; men moet bewondering hebben voor de veelzijdige eruditie die ten toon gespreid wordt ten aanzien van de meest heterogene onderwerpen en voor de wijze waarop de onderlinge samenhang steeds weer tot zijn recht komt. De schrijverspen, waaruit dit werk is gevloeid, heeft de lezers op een smakelijk tafereel vergast, dat vlot geabsorbeerd kan worden.

De frisheid waarvan dit boek getuigt, betreft helaas meer de vorm dan de inhoud. Al lezende moet men constateren dat de benadering van onze midden-twintigste-eeuwse maatschappij in overwegende mate plaatsvindt vanuit de gezichtshoek van de econoom van het einde van de negentiende eeuw, die nog helemaal verstrikt is in de visie van de klassieke en neoklassieke economie. Van de met de samenstelling van dit rapport belaste commissie, die onder voorzitterschap stond van Prof. Witteveen en waaraan vooraanstaande figuren uit de wetenschappelijke en uit de ondernemerswereld hebben meegewerkt, had men een enigszins modernere gedachtengang mogen verwachten.

Zo laat men zich verleiden tot uitspraken die het misschien in een politiek geschrift goed doen, maar in een wetenschappelijk rapport van deze tijd niet thuis horen. Wij noemen enkele frappante voorbeelden. „Met de vrijheid tot ondernemen staat of valt het stelsel van ondernemingsgewijze productie”. (blz. 27). Wij tekenen hierbij aan dat dit stelsel ongetwijfeld een lange periode van bloei achter zich heeft en misschien nog voor de boeg ook, maar met de vrijheid tot ondernemen is het echter steeds

verder bergafwaarts gegaan. Zij bestaat zo min voor een hoogovenbedrijf als voor een kruideniersbedrijf en tussen deze beide uitersten bevinden zich talloze branches, waar om wettelijke of economische redenen de toegang niet vrij is.

De schrijvers zijn zo overtuigd van de heilzame werking van de vrije concurrentie en van het marktmechanisme, dat zij nog steeds de beroemde „heterogonie” verdedigen, dat het winststreven van de ondernemingen ook voor de maatschappij het meeste nut afwerpt. Nu is sinds Bastiat in 1850 zijn „*Harmonies économiques*” schreef, dit theorema wel enigszins in de knel gekomen en zou men zonder moeite een imposante lijst van schrijvers en werken kunnen noemen, die hierop iets hebben afgedongen. Het had in de rede gelegen, dat de auteurs althans waren ingegaan op de zwakheden en gebreken van de markthuishouding. Onbegrijpelijk vinden wij vooral echter, dat zij ook bij onze eigen regering eerbied voor de „centrale betekenis van de vrije prijsvorming” veronderstellen. Zij blijken zich hier op een dwaalspoor te hebben laten brengen door platonische uitspraak in de Memorie van Toelichting op de Prijzenwet. De zakenlieden in deze commissie hadden tenminste moeten weten, dat de Nederlandse overheid geen vrije prijsvorming toestaat en dat ook de prijsvorming van de arbeid, dus de lonen, in Nederland bepaald niet vrij is.

Als men zich zo ver van de werkelijkheid verwijderd, valt van een zelfs zeer doorwrochte studie als deze niet te verwachten, dat zij een vruchtbare bijdrage levert tot het vraagstuk van de verhouding tussen kapitaal, arbeid en leiding.

Deze discussie hierover is zich onmiskenbaar aan het intensiveren, het zal niettemin nog wel even duren voor deze haar neerslag vindt in wettelijke gesanctioneerde structurele hervormingen. Juist in dit stadium had een constructieve deelneming aan dit gesprek van liberale zijde belangrijk kunnen zijn. Daarvoor zou een werkelijke „openheid” nodig zijn geweest, zoals wij die hebben waargenomen bij enkele — in dit rapport geciteerde — grote liberale voor mannen. Indien men echter krampachtig vasthoudt aan het primaat van het kapitaal, omdat de aandeelhouder koersrisico loopt en de arbeider in het ergste geval alleen zijn baan heeft te verliezen en men laat zich ten aanzien van de verhouding tussen beide produktiefactoren in laatste instantie door deze grondge-

dachte leiden, dan schakelt men zichzelf bij deze discussie uit. Hiermede valt het liberalisme weer terug tot de negatieve rol, die het in de periode tussen de beide wereldoorlogen hier te lande heeft gespeeld. A. A. VAN AMERINGEN

1. W. H. Posthumus-van der Goot, *Vrouwen vechten voor de vrede. Van Loghum Slaterus, Arnhem, 1961, 336 p.*

2. D. H. Couvee en A. H. Boswijk, *Vrouwen vooruit, De weg naar gelijke rechten. Ooievaar 139/140, 1962, 315 p.*

3. B. B. Cassara ed., *American Women: The Changing Image, Beacon Press Boston, 1962, 141 p.*

4. *De niet aanwezige huisvrouw, Beschouwingen over de buitenshuis werkende gehuwde vrouw, uitgegeven ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Katholiek Nationaal Bureau voor Geestelijke Gezondheidszorg, Hilversum, Antwerpen, 1962, 172 p.*

Het feminisme is dood! Leve het feminisme? Onwillekeurig gaat de recensent zich dit afvragen, die tegelijkertijd vier boeken van zeer ongelijke opzet en pretentie op zijn bureau krijgt, die echter alle over „de vrouw” gaan. Het interessante is, dat men na het lezen van deze boeken de vraag gerechtvaardigd — zij het niet beantwoord — vindt. Er zou eigenlijk nog een vraag aan toegevoegd moeten worden: Kan men de term „feminisme”, die tegenwoordig in discredit is, een sociologische inhoud geven die ruimer is dan de gebruikelijke historische betekenis?

ad 1. Mevr. Posthumus entameerde een geheel nieuw onderwerp.

Zij was genoodzaakt een overzicht samen te stellen van de vredesbeweging in het algemeen, omdat hierover zeer weinig geschreven is. Haar boek is een historisch verslag geworden van personen en congressen. Men kan zich afvragen, of het zin heeft speciaal het aandeel van de vrouw in de vredesbeweging te behandelen. Mevr. Posthumus, die zich — als ik goed ingelicht ben — nog feministe noemt, heeft wel pogingen gedaan om verband te leggen met verschillende aspecten van de vrouwenbeweging, maar de draad is nogal dun geworden. Men krijgt de indruk, dat als de schrijfster begonnen was met de systematiek, die zij aan het eind van het boek geeft (p. 276, vredeswerk geheel aangepast en conform aan de mannelijke ziens- en werkwijze (a); half in oppositie tegen de mannelijke werkwijze (b); en geheel volgens eigen model (c)) als uitgangspunt te nemen, er misschien sociologisch belangrijker samenhan-

gen waren blootgelegd. Maar dit zijn wensen van een recensent, die een schrijver uiteraard niet tot de zijne behoeft te maken. Voor wie geïnteresseerd is in het onderwerp, is dit een redelijk overzicht.

ad 2. Dit boekje heeft geen andere pretentie dan aan de hand van uitvoerige citaten een globaal beeld te geven van de veranderingen in de positie van de vrouw. Het is daar goed in geslaagd. In het aantrekkelijke geheel vullen de tekst en de talrijke illustraties elkaar goed aan. Het is alleen jammer, dat de gepubliceerde foto's, krantenknipsels e.d. niet zijn gedateerd.

ad 3. De Alliance of Unitarian Women gaf dit boek uit; auteurs van uiteenlopende herkomst werkten eraan mee: universitaire docenten, een vice-presidente van een vakbond, Pearl Buck en Agnes de Mille. Het bevat het voor dit soort boeken gebruikelijke repertoire: exclamaties en aanmoedigingen tot voortgaan op de ingeslagen weg, voorlichting over beroeps- en carrière-mogelijkheden en inventarisaties van wat vrouwen gepresteerd hebben. Eén artikel valt uit de toon van het geheel, nl. dat van Ethel J. Alpenfels over *Women in the professional world*. De schrijfster poneert het feit, dat het aantal vrouwen onder de professional workers relatief daalt en vediept zich vrij grondig in de mogelijke oorzaken hiervan.

ad 4. Deze bundel is geschreven door Katholieken en niet-Katholieken, die allen een op zijn minst welwillende houding aannemen tegenover het buitenshuis werken van de gehuwde vrouw. Er wordt afgerekend met een aantal mythen, en de auteurs hoeden zich voor nieuwe eenzijdigheden in de beschouwing der implicaties en complicaties van toenemende beroepsarbeid door gehuwde vrouwen.

Met deze beoordeling zouden wij, recenserende voor een sociologisch vaktijdschrift, kunnen volstaan. Er moet ons echter nog een opmerking van het hart. Het boek is uitgegeven door een organisatie voor geestelijke gezondheidszorg. Als er nu één ding uit de artikelen blijkt, is het wel dat wij nog maar heel weinig weten van het verband tussen de arbeid van de getrouwde vrouw en diverse aspecten van geestelijke gezondheid (szorg). Het Katholiek Nationaal Bureau had zijn 10-jarig bestaan ook waardig kunnen vieren met het starten van het onderzoek op dit gebied. Eerst dan had het een werkelijk nieuw geluid kunnen laten horen in het vele, dat tegenwoordig wordt geschreven over de werkende gehuwde vrouw.

H. M. IN 'T VELD-LANGEVELD

Dr. J. J. M. van Tulder, De beroepsmobiliteit in Nederland van 1919 tot 1954. Sociale stijging en daling in Nederland III. H. E. Stenfert Kroese, Leiden, 1962.

De schrijver heeft zich ten doel gesteld de studie over de beroepsprestige -stratificatie een bredere basis te geven. Zijn onderzoek betreft de mannelijke Nederlandse beroepsbevolking van 18 jaar en ouder in de periode van 1919 tot 1954. Aan het eigenlijke onderzoek moest eerst een landelijk onderzoek naar de beroepsprestige-stratificatie voorafgaan, zoals deze in 1954 bestond. De resultaten hiervan zijn reeds door Van Heek en Vercruysse gepubliceerd in Deel 1 van deze reeks. Dit onderzoek leverde een verticale ordening van 57 beroepen op. Wat de hierbij gevolgde methode betreft, lijkt ons de door de enquêteurs aan de respondenten gegeven toelichting (zie pag. 226), volkomen onjuist. De enquêteurs gaven vooraf een uiteenzetting over de factoren welke „maatschappelijk aanzien” bepalen, waarbij dan ook nog op — naar de tekst te oordelen — nogal amateuristische wijze werd getracht de persoonlijke bekendheid met bepaalde beroepsbeoefenaren uit te schakelen. De invoering van niet-onderzochte beroepen op grond van het oordeel van deskundigen over het convivium lijkt ons eveneens verwerpelijk, omdat hiermee een nieuw element in het onderzoek wordt betrokken zonder dat de samenhang tussen de hiërarchische positie en het convivium is aangetoond. Ten behoeve van het onderhavige onderzoek werd de prestigehiërarchie in zes lagen verdeeld. De schrijver wijst nadrukkelijk op het arbitraire karakter van deze zes-deling. Ze zijn dus iets totaal anders dan de „social classes” in vele Amerikaanse studies, waaraan wel een typische en onderkenbare eigen sociologische signatuur wordt toegeschreven.

In een soort methodologisch intermezzo wordt vervolgens een voorstel gedaan voor een nieuwe wijze van meten van het beroepsprestige, waardoor ook internationale vergelijkingen mogelijk worden gemaakt. Het beroepsprestige zou dan worden uitgedrukt in het *percentage* van alle beroepsbeoefenaren dat volgens de beroepsprestige -hiërarchie aan iemand ondergeschikt is. Voor een vrij grove benadering biedt deze methode wel enige mogelijkheden. Maar voor — sociologisch gezien belangrijke — veranderingen in de toplaag is deze benadering zeker te weinig genuan-

ceerd. Ten onrechte gaat de schrijver deze moeilijkheid uit de weg door bij deze niet meetbare veranderingen van een „subjectief element” te spreken dat „zoveel mogelijk vermeden” dient te worden. (zie pag. 27).

Bij het eigenlijke onderzoek is uitgegaan van een steekproef van 2500 respondenten, die ook inlichtingen gaven over vroegere beroepsbeoefenaren (b.v. vaders). Als steekjaren werden gekozen: 1919 — 1928/1929 — 1933 — 1947/1948 en 1954. Met behulp van een gewichtsformule kon voor het jaar 1919 nog een tot 91% volledige reconstructie van de toenmalige beroepsbevolking worden verkregen. Voor de volgende steekjaren lag dit percentage steeds hoger.

Het onderzoek betrof de *groepsmobiliteit* (vraagstelling: hoe was de verdeling van de beroepsbeoefenaren over de zes lagen in de verschillende steekjaren en op welke wijze is deze verdeling veranderd?), de *persoonsmobiliteit* (vraagstelling: welke kansen zijn er voor sociale stijging en daling?) Van belang is hierbij ook het tijdstip en niveau waarop de beroepsloopbaan begint (het „intreden”) en waarop deze eindigt (het „uittreden”) en de *intergeneratiemobiliteit* (hoe is de verhouding tussen de beroepsloopbaan van vader en zoon). Ook werd een onderzoek ingesteld naar de factoren, zoals gezinsgrootte, opleiding, geboortenummer, kerkelijke gezindte en woonplaats, die hierbij van invloed zouden kunnen zijn. Hetgeen hierbij over de factor „schoolopleiding” wordt vastgesteld, lijkt ons heel belangrijk. De schrijver heeft een methode ontwikkeld om de „maatschappelijke waarde” van een bepaalde schoolopleiding te bepalen, d.w.z. het maatschappelijke niveau dat met die opleiding bereikt wordt. In het algemeen blijkt in de loop der tijd die „maatschappelijke waarde” te verminderen (dus: voor het bereiken van een bepaald niveau is een steeds hogere opleiding vereist). In de periode 1947/48 tot 1954 heeft dit proces zich niet voortgezet. De acute vraag naar arbeidskrachten is hier de oorzaak van geweest. (zie pag. 122).

Door de nieuwe methode volgens welke de schrijver te werk is gegaan, is een aantal belangrijke resultaten aan de kennis over de beroepsprestige -stratificatie toegevoegd. Hij heeft zich niet laten afschrikken door de gecompliceerde en tijdrovende werkwijze die hiervoor vereist werd. Het blijft echter jammer dat zo gemakkelijk over de vrij funda-

mentele kritiek op het beroepsprestige-onderzoek werd heengestapt en in het eigen onderzoek de sociologie wel eens aan de statistische perfectie werd opgeofferd. E. TELLEGEN

Dr. J. A. A. van Doorn, Militaire en industriële organisatie. Een sociologische vergelijking. H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1962.

In zijn oratie, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de sociologie aan de K.M.A. te Breda, heeft Van Doorn een historisch-sociologische vergelijking gegeven van de wijze waarop in de loop der eeuwen leger en industrie een aantal grote organisatorische vraagstukken hebben trachten op te lossen.

„Grote organisaties zijn menselijke scheppingen van de hoogste orde” en „het beheersen, manipuleren en motiveren van grote aantallen tezamen gebrachte individuen” hebben leger en industrie vaak zeker meer inspanning gekost en mislukkingen opgeleverd dan het vervaardigen van een nieuw wapen of een nieuw proefmiddel. Een vergelijking leert dat leger en industrie, zij het op zeer uiteenlopende tijdstippen, voor vrijwel gelijke organisatorische problemen kwamen te staan en vaak ook gelijke oplossingen daarvoor vonden. Aanvankelijk kon nog wel op „gereedliggende oplossingen” worden teruggevallen: „ridderlijke strijdtradities” in het leger en „ambachtelijk arbeidsethos” in de industrie. In een latere fase was dit niet meer voldoende. Leger en industrie moesten zelf op eigen wijze een samenwerkingsstructuur scheppen. De betekenis van Prins Maurits voor het militaire apparaat laat zich in dit verband vergelijken met die van Taylor voor de industrie. Bij de toenemende professionalisatie werd in het leger de adel uit de topposities teruggedrongen en in de industrie de eigenaar. In beide gevallen een overgang van „ascribed” naar „achieved” status.

Ook thans zien leger en industrie zich met gelijksoortige problemen geconfronteerd worden. In het leger valt een „verlies van organisatorische identiteit” waar te nemen. De oriëntering op de wetenschap dreigt de „fighter spirit” te verdringen. In de onderneming kan de technocratie een bedreiging voor de ondernemingsgeest gaan vormen. Leger en industrie worstelen eveneens beiden met de moeilijkheid dynamiek en consolidatie te combineren. Schumpeter's tegenstelling tussen de ondernemer die „nieuwe combinaties” moet vinden en de militair als de bij uitstek conservatieve functionaris

gaat wat dit betreft niet meer op. Het overtreffen van en concurreren tegen het eigen produkt in de industrie is te vergelijken met de steeds snellere veroudering van militaire wapens. Ook het vraagstuk van de maatschappelijke integratie stelt zich zeer dwingend voor leger en industrie. „Kazernepoort” en „fabriekspoort” zijn beiden het symbool van een langzamerhand minder gewenst geacht isolement. In kort bestek is een rijk en gedetailleerd stuk sociologische geschiedschrijving gegeven met tal van verrassende gezichtspunten op de ontwikkeling van de militaire en industriële organisatie.

E. TELLEGEN

M. A. Thung, Werken op Zondag. Een onderzoek naar meningen van ploegenarbeiders. Uitgave van de C.O.P., Den Haag, 1962. 72 pag. Met samenvattingen in het Engels en in het Duits.

Zondagsarbeid is, zeker in Nederland, een zaak waarover vele, vaak zeer uitgesproken meningen ten beste worden gegeven. Onze kennis over de invloed van de zondagsarbeid op b.v. het gezinsleven, kerkgang, de vrijetijdsbesteding, over de wijze waarop de werkzondag door de werknemer en zijn gezin ervaren wordt, is gering. Dit verslag van een onderzoek naar de sociale aspecten van de ploegarbeid op zondag, welk onderzoek onder leiding van de Commissie Ploegenarbeid en Normale Arbeidsbelasting door de Contactgroep Opvoering Produktiviteit werd uitgevoerd, geeft op nuchtere wijze inzicht in enige consequenties van de zondagsarbeid. Ten aanzien van de symbolische waarde van de zondag vraagt men zich af of het juist is, dat het bijzondere karakter van de zondag verloren gaat bij geregelde zondagsarbeid; ten aanzien van de sociale waarde van de zondag stelt men de vraag a) welke de schadelijke gevolgen van de zondagsarbeid zijn voor het gezin, ontspanning, sociale contacten, godsdienstig leven en b) wat er van de werkzondag overblijft en in hoeverre ook de vrije weekdag waarde voor de continu-arbeider heeft.

In 1958 werden 205 industriearbeiders in ploegendienst werkzaam, waarvan 99 met veel zondagsarbeid, 60 met weinig en 46 zonder zondagsarbeid, afkomstig uit een chemisch- en een metaalbedrijf in een middelgrote stad, door middel van gerichte interviews ondervraagd. De respondenten waren heterogeen naar confessie en 158 waren vader van schoolgaande kinderen. Conclusies worden met grote voorzichtigheid getrokken en er wordt enige malen

uitdrukkelijk op gewezen, dat de uitkomsten van het onderzoek niet generaliseerbaar zijn. Enkele van deze uitkomsten willen wij hier vermelden. Er blijkt een grote gehechtheid te bestaan aan de vrije zondag. Van de 159 continu-arbeiders met zondagsdienst waren er slechts 38, die wel voordeel zagen in deze dienst. Zeer zwaar woog, dat op zondag iedereen vrij is. „Als iedereen vrij is, dan voel je de zondag”, aldus een respondent.

Het grootste deel van de vaders met ploegenarbeid was tevreden over de mate van contact met hun kinderen. In gezinnen met zondagsarbeid van de vader waren niet meer klachten over slechte invloed van de ploegendienst op het gezin dan in gezinnen waar de vader geen zondagsarbeid had. De uitkomsten van het onderzoek wijzen erop, dat de zondagsarbeid geen bijzonder groot onbehagen teweeg brengt bij de betrokken onderzoekspersonen, wanneer men deze categorie vergelijkt met de categorie ploegenarbeiders zonder zondagsdienst. Men concludeert, dat er geen indicatie is, dat de zondagsarbeid de sociale contacten zeer beïnvloedt. Het is haast vanzelfsprekend, dat de godsdienst bij dit onderwerp centraal staat.

Van de ploegenarbeiders zonder zondagsdienst zou 52% de kerkgang missen, terwijl 19% van arbeiders met zondagsdienst de kerkgang miste. Het vermoeden wordt uitgesproken, dat zondagsarbeid door Gereformeerden en Hervormde lidmaten gemeden wordt.

De in de plaats van de werkzondag komende vrije weekse dag is maar in beperkte mate een vervanging van de zondag, vooral in de gezinnen met schoolgaande kinderen. Bezwaren welke tegen de werkzondag werden geuit lagen vooral op het gebied van de vrijetijdsbesteding. Een groot deel van de respondenten bracht de zondag door op een wijze welke niet mogelijk is op een vrije „gewone” dag.

Drie problemen zijn hier van belang: a) de zondagsbesteding is ten dele onverplaatsbaar; b) de verlatenheid van de echtgenotes op zondag; c) de weerstand tegen en levenswijze welke afwijkt van die van de meerderheid.

Het rapport wordt besloten met enkele aanbevelingen welke de aanpassing aan de ploegenarbeid op zondag kunnen bevorderen.

J. BERTING

Dr. E. Zahn, Nieuwe terreinen der economische sociologie. Oratie Univ. van Amsterdam, Amsterdam, 1963, 31 p.

Er zullen weinig sociologen zijn, die zich niet, tenminste impliciet, met het bedrijf bezig hou-

den, zoals sociale mobiliteit, aanpassing aan de arbeid, sociaal beleid, de functie van de vakbonden, ziekteverzuim en industrialisatie. Toch zal de fascinerende oratie van Zahn vanuit een andere invalshoek het bedrijf voor velen in een nieuw licht gezet hebben. Hij legt de nadruk op de externe markt en laat de wisselwerking tussen bedrijf en maatschappelijke trends (consumenten en gebruikers) zien. In feite wordt de bedrijfssociologie steeds gedifferentieerder: aanvankelijk lag de nadruk sterker op de factor arbeid (productiviteit en arbeidsvreugde), later werd het leidinggevend werk belicht (organisatie, typen leiderschap, communicatie en management development) en nu zien we de nieuwe dimensie: de afzetmarkten van de bedrijven, de beïnvloeding hiervan en de wisselwerking ermee. Zahn wijst er echter op, dat de vragen die het bedrijf aan de sociale wetenschap stelt, een beroep doen op de *gebele* aanwezige voorraad kennis over de maatschappij. Het toenemen van verschillende takken van de bedrijfssociologie aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen zal een sterker beroep doen op de samenwerking tussen deze specialisaties en tussen bedrijf en universiteiten. Het is m.i. veelzeggend, dat ongeveer gelijktijdig het rapport over universitaire opleiding voor leiding en organisatie van bedrijven verscheen (C.O.P., dec. 1962), waarin o.a. gepleit wordt voor onderzoek naar consumentengedrag op de universiteiten en om het bedrijfsleven te zien als het laboratorium van de bedrijfswetenschappen. We wensen deze „sociologie van de welvaart” een vruchtbaar werkterrein toe.

P. HESSELING

Hardi Fischer, Gruppenstruktur und Gruppenleistung, Schriften zur Sozialpsychologie, Bern, 1962, 136 p.

De auteur geeft een samenvatting van mathematische structuuranalyses van de kleine groep. In het theoretische deel behandelt Fischer vooral de van Kurt Lewin stammende topologisch-sociologische analogieën. Op een heldere wijze belicht hij de mathematische en algebraïsche hulpmiddelen, die deze benadering van de kleine groep ten dienste staan n.l. de graph-theorie, de matrix-algebra, waarschijnlijkheidsmodellen en de informatietheorie. Een eigen bijdrage van Fischer is hierbij, dat hij de centraliteit die Bavelas volgens uitstralingen van informatie berekend heeft, ook volgens ontvangsten van informatie berekent.

Deze laatste index van centraliteit benadrukt meer het assimileren van informatie, dat bij bepaalde problemen in een team belangrijk kan zijn. In zijn experimentele deel behandelt hij de bekende experimenten van Leavitt, Guetzkow, Goldberg e.a. en evenzeer de Franse navolgers van Bavelas zoals Flament. Van zijn eigen herhalingen van experimenten is weinig terug te vinden.

In zijn conclusies geeft hij een overzicht van de groepsprestaties per structuur volgens de theorie en experimenten en trekt hieruit conclusies voor de organisatie. Ditzelfde doet hij voor de rol van groepsleden in elke structuur. Alles bij elkaar geeft dit boek een goed en duidelijk overzicht van de stand van zaken, alleen mis ik zijn eigen conclusies bij het naspelen van verschillende experimenten.

Het is onbegrijpelijk, dat Bavelas voortdurend als Bavalas geschreven wordt, er staan trouwens nogal veel storende drukfouten in het boek. Het is jammer, dat Fischer de experimenten van Mulder niet kende en dat hij geen gebruik gemaakt heeft van simulaties van organisaties, zoals door Bass gedaan zijn. Vooral om een duidelijke aansluiting te vinden bij de bedrijfsorganisatie zou deze laatste aanvulling verhelderend geweest zijn. Het ontbreken van een register maakt het naslaan moeilijk.

Het is verheugend, dat aan de Technische Hochschule van Zürich, waar de auteur privat-docent is, deze kwantitatieve benadering van de kleine groep een kans krijgt, al blijkt het volgens een persoonlijk gesprek nog veel moeite te kosten de ideologische erfenis van de school van Carrard te doorbreken.

P. HESSELING

Georges Brausch, Belgian Administration in the Congo. Oxford University Press. London, 1961.

Brausch is gedurende 24 jaar bestuursambtenaar in de Kongo geweest en van 1954 tot 1957 adviseur aan het Ministerie van Koloniën te Brussel. In de inleiding van het boekje (87 blz. pocketformaat) zegt hij met zoveel woorden dat hij alle gevoelens opzij zal zetten, zich zal onthouden van waardeoordelen en met de meest strenge principes van objectief wetenschappelijk onderzoek de zaak zal benaderen. De lezer vrees hierna het ergste. Gelukkig blijkt de uitspraak een schot in de lucht te zijn: in plaats van een dor verhaal over dat, wat we met zo'n cliché noemen sociale, politieke en economische ontwikkeling van de Kongo, krij-

gen we een goed leesbaar betoog. Leesbaar juist doordat de gevoelens en meningen van de auteur, het partij kiezen, zijn oordelen en veroordelen, de lezer voortdurend activeren. In een viertal hoofdstukken geeft Brausch een overzicht van de Belgische invloeden in de Kongo met een grote nadruk op de gebeurtenissen rond de onafhankelijkheidsverklaring in 1960. Het eerste hoofdstuk geeft een overzicht van de economische en sociale ontwikkeling. In het tweede hoofdstuk schrijft Brausch over "Race Relations". De Belgische regering heeft altijd getracht om het expliciet noemen van de Colour bar in wetten en voorschriften te voorkomen (blz. 19). Desondanks zijn discriminerende bepalingen toch ingesteld, vooral ter wille van de inheemse bevolking (blz. 20). Na de reletjes van januari 1959, en dit is illustratief voor de trage ontwikkeling in de Kongo, werden 40 voorschriften met discriminerende bepalingen afgeschaft. De groei van politieke partijen in de Kongo wordt beschreven, waarbij de verhouding tot de Europeanen en het groeiend antagonisme tussen Kongolezen en Belgen aandacht krijgt. Het derde hoofdstuk is getiteld "Congolesse participation in government". De schrijver erkent dat België in onvoldoende mate heeft gezorgd voor inheemse leiders. Hij wijst daarvan een aantal oorzaken aan, zoals het feit dat de Kongolezen in zeer geringe mate bij het bestuur zijn betrokken en de verwaarlozing van het middelbaar en hoger onderwijs voor de inheemse bevolking. In het vierde en laatste hoofdstuk komt de ontwikkeling naar de onafhankelijkheid aan bod. Brausch beschrijft de verschillende houdingen van de Belgische politieke partijen en de daarmee gepaard gaande aanpak door de opeenvolgende Belgische regeringen. Ongenuanceerd krijgt de Christelijke Volkspartij de schuld voor het paternalistische, conservatieve, remmende bestuur en zijn het de liberalen, die er elke keer weer iets goeds van proberen te maken, ondanks de tegenwerking van katholieke kant! Duidelijk komt hier Brausch's betrokkenheid bij de gang van zaken aan de dag. Het doet te simplistisch en te schematisch aan. Aan het slot van het hoofdstuk voert de auteur Van Baal's begrip "erring acculturation" in, dat hier echter weinig verklaart. Het hele boekje tenslotte overziende, kan gezegd worden, dat we te maken hebben met een beknopt, goed leesbaar geschreven overzicht. Hier en daar bevat het opmerkelijke eenzijdigheden (zie boven) en aanvechtbare redeneringen (bv. op blz. 16 over de oorzaak van de ge-

ringe grootte van de vakbeweging en op blz. 72 en volgende over het autoriteitsprincipe). Maar desondanks en ook juist daardoor de moeite waard.

F. SCHERMER

Morris E. Chafetz, Harold W. Demone, Alcoholism and Society. New York, Oxford University Press, 1962, 319 blz.

De stijgende belangstelling voor het alcoholvraagstuk begeleidt de stijgende welvaart in de Westerse landen. Bijna gelijktijdig met *Society, Culture and Drinking Patterns* (zie onze recensie in dit blad), dat op bijdragen berust van niet minder dan 40 deskundigen, verschijnt dit in opzet veel bescheidener werk. Ondanks de veel kleinere omvang bevat de studie van Chafetz en Demone eveneens een ware schat van informatie voor en ieder die dieper inzicht zoekt in het alcoholisme. Vele namen die we bij Pitman en Snyder in de inhoudsopgave aantreffen vinden we hier, ditmaal in de referenties en de voetnoten, terug.

Alcoholism and Society is meer gericht, bespreekt alcoholisme als een ziekte (a chronic behavioral disorder which is manifested by undue preoccupation with alcohol to the detriment of physical and mental health, by a loss of control when drinking was begun, and by a self-destructive attitude in dealing with personal relationship and life situations". Blz. 4).

Het alcoholgebruik in allerlei landen en beschavingsvormen wordt aangehaald slechts voor zover het licht werpt op het voorkomen van het alcoholisme in deze engere zin des woords. Behalve uit de ervaring van de cultuur-anthropologen putten de schrijvers tevens uit eigen ondervinding. Wat Chafetz betreft, is het de ervaring van een psychiater-klinicus, die tevens veel in Polen, Tsjecho-slowakije en Rusland heeft gereisd en de alcoholbestrijding in die landen heeft bestudeerd en weergegeven. De socioloog Demone vat de gangbare sociologische studies samen; hij is betrokken bij de alcoholbestrijding in de Westerse landen. Schrijvers zijn voorstanders van de pluri-causale verklaring van het alcoholisme.

Afwezigheid van één der ouders in de prille jeugd, de sterke identificatie met een alcoholist (meestal de vader-figuur), de ambivalente houding van de samenleving tegenover alcohol, zie hier de waarschijnlijke oorzaken van de gedragsstoornis, die zij „alcoholisme” noemen.

Nog veel meer mogelijke oorzaken worden „en passant” genoemd, hetzij geheel zonder commentaar, hetzij met een oppervlakkige opmerking dat de klinische ervaring van de schrijver niet de desbetreffende theorie of bevinding ondersteunt.

Dit brengt ons ook tot de enige kritische opmerking die we in de beperkte ruimte, ons beschikbaar gesteld, willen plaatsen.

Twee schrijvers zouden veel meer eenheid moeten bereiken dan de 40 schrijvers van Pittman & Snijder's "Reader". Hoewel *Alcoholism and Society* een bijzonder leesbaar, informatief werk is, stuiten we na doorlezing op enige tegenstellingen: tussen de compacte weergave van alcohol-research en eigen, vaak dogmatisch-klinische opvattingen; tussen de pluri-causale benadering in theorie en de eigen therapie, waar oedipus-complex als voornaamste verklarende factor uit de case-studies naar voren treedt.

Desondanks menen we dat, dankzij vooral de ruimte aan de overheidsprogramma's, alcoholisme-bestrijding en preventie gegeven, *Alcoholism and Society* de belangstellende lezer op dit gebied veel te bieden heeft.

I. GADOUREK

P. J. A. ter Hoeven, Houdingen in beweging, Een analyse van factoren in het proces van attitude-wijziging; met wenken o.a. voor voorlichter en groepswerker, Ministerie van Maatschappelijk Werk, Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf, 's-Gravenhage, 1962, 39 pp.

Ten behoeve van het maatschappelijk opbouwwerk geeft het Ministerie van Maatschappelijk Werk een naamloze brochure-reeks uit, waarin waardevolle literatuuroverzichten worden gegeven. In deze reeks heeft de Rotterdamse lector Ter Hoeven nu een goede samenvatting gegeven van de literatuur over attitude-wijzigingen. Terecht merkt hij hierbij op, dat er in Nederland nog slechts weinig uitwisseling bestaat tussen de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek en de praktijkervaringen op dit gebied. Gezien zijn eigen achtergrond heeft hij dit overzicht daarom in hoofdzaak geschreven vanuit het onderzoek. Het komt mij daarom voor, dat deze brochure vooral van waarde is voor personen, die op zijn minst een opleiding op een Sociale Academie hebben genoten, welke hen in staat stelt deze beschouwingen met hun eigen praktijkervaringen te integreren.

Het is geen gemakkelijke taak om de uitge-

breide literatuur over attitude-wijzigingen in 30 pagina's samen te vatten. In het algemeen is de schrijver daar goed in geslaagd, maar de hierbij gebruikte grafische voorstellingen zijn voor uw ref. niet altijd verhelderend. Mogelijk is een enkele hiervan ook op een verkeerde plaats afgedrukt (p. 15 en 16). Schr. legt er sterk de nadruk op, dat de attitudes van een individu bepaald worden door de normen van de groepen, waartoe hij behoort. Omdat hij er terecht ook op wijst, dat men door het geven van een eenzijdige voorstelling het effect van een poging tot attitude-wijziging verkleint, was het misschien verstandiger geweest er iets meer op te wijzen, dat elk individu ook een zekere mate van vrijheid heeft om van deze groepsnormen af te wijken. Dit zou waarschijnlijk meer lezers overtuigd hebben van de betekenis van groepsnormen.

Gezien de grote betekenis, die schr. aan deze groepen toekent had het mij ook wenselijk geleken in te gaan op de verschillen in de aard van deze groepen, die men blijkens het onderzoek van Saal en v. d. Lest tegenkomt in samenlevingen met open en met gesloten gezinnen. Ook had hij m.i. meer aandacht kunnen besteden aan het artikel van Bohlen en Beal „Hoe vinden nieuwe landbouwmethoden ingang?” (Landbouwvoorlichting, 1958, pp. 29—36). Dan was het niet nodig geweest om een weinig zeggende opmerking te maken als: „De voor een bepaalde fase meest geschikte combinatie van communicatiemiddelen dient in de strategie te worden ingepast”, maar had meer concreet aangegeven kunnen worden welke combinatie van communicatiemiddelen in een bepaalde fase het meest geschikt is. Bij een dergelijke scherpe selectie van de beschikbare literatuur als hier toegepast moest worden, was het voor de schr. wel noodzakelijk hierbij subjectief te werk te gaan.

De brochure wordt besloten met een uitstekende wegwijzer in de belangrijkste literatuur, waaraan helaas het tijdschrift *Public Opinion Quarterly* ontbreekt. Dit tijdschrift heeft in het nummer van zomer 1960, dat speciaal gewijd was aan attitude-wijzigingen, interessante beschouwingen gegeven over de betekenis van Festinger's dissonantietheorie voor dit vraagstuk. Het literatuuroverzicht bevat helaas een storende drukfout: als auteur van de goede reader „Planning of Change” wordt genoemd Bendish e.a. in plaats van Bennis e.a.

A. W. VAN DEN BAN